

VAREN-VARIA

Mededelingenblad van de Nederlandse Varenvereniging

REDAKTIE: j.j.comijs, zaalboslaan 12, 6881 RH VELP
(085-634416)

no.11 - augustus 1989

VAN HET BESTUUR

- a. Onze vereniging is thans officieel geregistreerd. Wij hebben een eigen girorekening (210286) en de heer G.J.Proper heeft inmiddels het penningmeesterschap van hr.Comijs overgenomen.
- b. Er is een tweede, gewijzigde druk verschenen van onze informatiefolder. U kunt hem aanvragen bij onze sekretaris.
- c. Het ontwerp huishoudelijk reglement zal op de voorjaars-ledenvergadering worden gepresenteerd.
- d. Wilt u alvast onze verenigingsdag noteren, die op 30 september zal worden georganiseerd in de Uithof te Utrecht? Het programma vermeldt een lezing, een ruilbeurs, een exkursie en hulp bij determinatie-problemen. T.z.t. ontvangt u hierover nader bericht.
- e. Afgelopen maanden heeft onze vereniging grote uitgaven moeten doen (notariskosten, inschrijving Kamer van Koophandel, drukken affiches en folders, lay-out kosten). Deze konden helaas niet geheel uit de inkomsten worden betaald. Daarom ons eenmalige verzoek: zoudt u ons deze maand 5 à 10 gulden extra willen overmaken? Dan kunnen wij dit jaar weer vooruit. Bij voorbaat heel veel dank!
(giro 210286 t.n.v. penn. N.V.V. te Voorschoten).

VERSLAG HEERLEN

Met 15 belangstellenden bezochten wij op 29 juli de wondermooie tuinen rond het hoofdkantoor van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds te Heerlen. Wij werden door de enorme varenverzameling rondgeleid door ABP-medewerker Steinbusch en ons lid v.d.Moesdijk. De tuin werd in 1974 aangelegd en bevat naast varens een groot aantal andere planten en veel bomen, in totaal 2000 soorten. Als basis bij de aanleg dienden de restanten van de z.g. ir.Dinger-tuin, die zich sinds de jaren twintig hier bevond. Hierna aten wij onze boterham op ten huize van hr.v.d.Moesdijk, waar zijn vrouw ons vorsteljk onthaalde op koffie, soep en Limburgse vlaai, en waar onze gastheer ons zijn varenverzameling en -kwekerij liet zien. Wij besloten deze gezellige en leerzame dag met een bezoek aan de kasteel tuin te Elsloo, waar ook veel varens te zien waren. j.j.c.

NIEUWE LEDEN

J.C.de Jong, Aalsmeerderweg 230, 1432 CW AALSMEER (02977-29443)
Hortus Botanicus der G.U., Pl.Middenlaan 2, 1018 DD AMSTERDAM(020-525540)
Burgers Dierenpark, Schelmseweg 85, 6816 SH ARNHEM (085-424534)
J.C.H.Steinbusch, Kloosterbosstraat 17, 6463 EP KERKRADE (045-454606)
dr.M.C.Roos, Naxosdreef 31, 3562 JA UTRECHT (030-628209)
I.V.N. sekr.D.Eberson, dr.Poelsstraat 22, 6181 CP ELSLOO(04490-72232)

BOOMVARENS

Boomvarens zijn varens, die in de loop van hun ontwikkeling een stam hebben gevormd, en daardoor enige gelijkenis kregen met bomen. Maar het zijn geen echte bomen. Het is bekend, dat ongeveer 350 miljoen jaar geleden er veel boomvarens voorkwamen, die bovendien hoger waren dan de huidige. Thans komen boomvarens voor met zeer uiteenlopende stamlengte, maar hoger dan 20 meter worden zij niet. Wij vinden ze vooral in de tropen; enkele soorten komen in de subtropen voor. In Europa vinden wij ze in Noord Portugal, Zuid Spanje en op de Azoren. Zij behoren tot de familie der Dicksoniaceae. Van een echte stam is vaak nauwelijks sprake. In het oerwoud vormen boomvarens vaak de tussenlaag tussen het hoge geboomte en de lage begroeiing. Gedacht moet worden aan planten van 5 tot 9 meter. Zij komen niet alleen in bossen voor; ook op open terrein en op berghellingen kunnen wij ze vinden. Er zijn soorten, die volle zon goed verdragen, mits de wortels in de schaduw staan. Het is bekend, dat boomvarens grasbranden overleefden, ondanks zwartgeblakerde stammen. Sommige soorten zijn pioniers, die ervoor zorgen dat open plekken in het bos snel worden opgevuld. In enkele landen zijn boomvarens wettelijk beschermd.

Boomvarens zijn in het begin van hun ontwikkeling nauwelijks van gewone varens te onderscheiden. Zodra zij een stam gaan ontwikkelen, ziet men het verschil. U weet dat er ook gewone varensoorten zijn, die een zeer korte stam vormen, zoals b.v. *Blechnum gibbum*. Er zijn ook boomvarens, die door hun zeer korte stam een tussenvorm zijn tussen boom- en gewone varens. Verder kennen wij boomvarens met een knolvormige "stam", waarop zich 3 tot 15 toeven bladeren kunnen ontwikkelen.

Het blad van boomvarens kan enorme afmetingen aannemen: er zijn soorten met bladeren van 6 meter! De stammen op zich zijn niet zo dik, maar kunnen door de vorming van een wortelmantel soms wel een doorsnede krijgen van een meter. E.e.a. komt de stevigheid van de stam ten goede. Deze ontwikkeling van wortels vanuit de stam -zoals ook bij palmen gebeurt- is nodig, omdat de oorspronkelijke wortels niet in dikte kunnen toenemen, en daardoor op den duur niet meer voldoende kunnen functioneren.

Behalve wortels kunnen boomvarens vanuit de stam soms ook zijtakken ontwikkelen, zowel dicht bij de grond als hogerop. Zij komen omhoog vanuit de kluwenachtige wortelmantel. De stam vertoont vaak schubben: dit zijn de plaatsen, waar vroeger bladstengels hebben gezeten.

Het bestuderen van boomvarens richt zich niet alleen op soorten, die nu nog leven, en waarvan men nog lang niet alles weet. Ook versteende resten en bladafdrukken van planten, die miljoenen jaren geleden leefden, leveren vaak zeer waardevolle informatie.

Tot slot: het blad van sommige boomvarensoorten is eetbaar, evenals het merg van jonge stammen. De stammen worden soms als palen gebruikt vanwege de goede kwaliteit van het hout. Ook maakt men er kaarsenstandaards en andere gebruiksvoorwerpen van. Over de klassifikatie van boomvarens verschillen de meningen nogal. Enkele bekende geslachtsnamen zijn: *Cyathea*, *Dicksonia* (in kultuur o.a. *D. antarctica* en *D. sellowiana*), *Cibotium* en *Culcita*.

Het is erg moeilijk, gegevens over boomvarens in de varenliteratuur te vinden. Daarom ben ik onze leden mw.drs.G.v.Uffelen en prof.dr.E.Hennipman bijzonder erkentelijk voor de artikelen, die zij mij toezonden, en waarvan ik een dankbaar gebruik heb gemaakt.

j.j.comijs

OSMUNDA REGALIS 1783

In het boek "Natuurlijke Historie volgens het samenstel van de heer Linnaeus" door F. Houttuyn (1783) vonden wij het volgende stukje over de *Osmunda regalis*:

"Deeze Soort heeft allereerst den naam gevoerd van *Osmunda*; mooglyk wegens 't zuiveren van den Mond in Gorgeldranken. Want, hoewel dat gebruik van dit Kruid niet gemeld wordt, is het nogthans, als een samentrekkende en Wondheelende hoedanigheid, zodanig aangepreezen, dat men het zelfs Koninglyk genoemd heeft, zegt Lobel, wegens zyne uitmuntende kragten. By Dodonaeus wordt het slegts Groot of Wild Varen, anders Water-Varen, getyeld. Het komt, in ons Land, veel aan donkere vogtige kanten der Slooten, in Gelderland, Vriesland en Groningen, meer dan in Holland, voor.

Uit Wortels, die een Schubbigen bol met vaele Vezels maaken, komen Steelen van een Elle of drie Voeten hoog, welke op zyde paarsgewyze bezet zyn met Vleugelachtige Bladen, gelyk aan die van 't Varen, doch niet ingesneeden, gekarteld noch getand. De Vinnen, naamelyk, waar uit ieder Elad bestaat, zyn eenigermaate Lancetvormig en derzelve gemeene Steel geeft een Tros uit, van veelen Aairtjes, naar de Bloemen van den Tamaris boom gelykende: weshalve het ook "bloeyend Varen" geheten wordt. Die Tros is een half Voet of een Span lang, en derzelve Aairen bestaan uit een menigte zeer kleine Bolletjes, eerst wit, vervolgens geelachtig en eindelyk bruin rood. Zy gaan in een vuile Stofachtige Schimmelheid open, zegt Lobel, en toonen een gestalte of hope van Zaad. Morison schynt er den opslag van te hebben gezien: want hy getuigt dat zy, ryp zynde, in een bekwaamen vogtigen Grond vallende, eerst Plantjes met ronde Blaadjes, dan drievoudig en vervolgens in Takjes en Vleugeltjes verdeeld, voortbrengen. 't Is wat omstandig uitgedrukt om zo op zyn Ed. geloof aan te neemen: terwyl anderen nog tevergeefs naar Zaad van deeze Planten zoeken. Dodonaeus zegt, dat dit Water-Varen onvrugtbaar is, zo wel als alle andere Varen-Planten".

g.j.proper

INHEEMSE VARENS

Ons land kent op dit oogenblik 32 inheemse varensoorten. Hiervan zijn er 20 zeldzaam of zeer zeldzaam. De soorten die bij ons voorkomen, hebben een groot verspreidingsgebied op het noordelijk halfrond. De meeste soorten zijn gebonden aan een bepaald biotoop. Hierbij speelt een hoge luchtvochtigheid een belangrijke rol. Een grote hoeveelheid bladstrooisel op de bodem belemmert het opkomen van varens, omdat de prothallia hieronder bedolven raken en niet tot ontwikkeling komen. Loofbossen leveren in dit verband meer bezwaren op dan naaldbossen.

Het bovenstaande verklaart het feit, dat veel varensoorten een voorkeur vertonen voor vertikale landschaps-elementen zoals muren en greppelkanten. Op deze plaatsen kan het strooisel namelijk niet blijven liggen. Met uitzondering van de moerasvaren hebben varens een afkeer van te natte grond. In het laagland treft men in het algemeen weinig varens aan. Mede als gevolg van de grote verscheidenheid aan grondsoorten vindt men in de IJsselmeerpolders toch veel varensoorten (m.n. in het Kuinderbos). In het bijzonder mag hier de *Polystichum lonchitis* (Lansvaren) worden genoemd, waarvan alleen dáár enkele exemplaren zijn gevonden. Deze soort is voor ons land als inheemse varen geheel nieuw!

Veel soorten hebben voorkeur voor oude muren, vooral wanneer zich daarachter grond bevindt (sluizen, grachten, perrons, waterputten). Bij sluis muren is het vooral de ramzone, omdat daar door verbrokkeling een gunstig biotoop ontstaat. Ook vindt men varens op zeedijken van afgesloten zeearmen. Vooral *Asplenium*soorten voelen zich op oude muren thuis. De voorkeur voor muren van oude prot.kerken boven die van R.K.kerken komt door het feit, dat eerstgenoemde door minder stoken vochtiger zijn!

Overzicht inheemse varens, gebaseerd op Heukels/v.d.Meyden: Flora van Nederland (1983) en Nederl. Oecologische Flora I (1985), met enkele aanvullende gegevens. (z-zz = (zeer) zeldzaam; alg.= algemeen)

1. ADDERTONG (*Ophioglossum vulgatum*) z. in grote delen van het land; vochtminnend; duinvallei, rietland.
2. MAANVAREN (*Botrichium lunaria*) noordhelling duinen, krijthellingen, kalkhoudende grond; elders z.
3. KONINGSVAREN (*Osmunda regalis*) natte, zure zand- en veengrond; groot verspreidingsgebied; beschermd.
4. ADELAARSVAREN (*Pteridium aquilinum*) vrij alg. op zandgrond; z. in rivierengebied en het westen.
5. MOERASVAREN (*Thelypteris palustris*) vrij alg. in veengebieden; elders z.
6. STIPPELVAREN (*Oreopteris limbosperma*) zz.; in zuid-oosten
7. SMALLE BEUKVAREN (*Gymnocarpium phegopteris/Phegopteris connectilis*) zz.; Achterhoek, Veluwe (oostel.ged.) en Limburg.
8. MUURVAREN (*Asplenium ruta-muraria*) vrij alg.; vaak op oude muren.
9. ZWARTSTEEL (*Asplenium adiantum-nigrum*) zz.; op oude muren en in Z.Limburg
10. STEENBREEKVAREN (*Asplenium trichomanes*) vrij z.; Z.Limburg en oostelijk rivierengebied; op oude muren.
11. GROENSTEEL (*Asplenium viride*) zz.; Kuinderbos en sluis O.Groningen.
12. SCHUBVAREN (*Ceterach officinarum/Asplenium ceterach*) zz.; Limburg; op oude muren en in rotsspleten.
13. TONGVAREN (*Asplenium scolopendrium/Phyllitis scolopendrium*) vrij z.; op vochtige muren, kalkh.grond; IJsselmeerpolders, duinen.
14. WIJFJESVAREN (*Athyrium filix-femina*) alg. op lichte, vochtige plaatsen; loofbossen, greppelkanten.
15. BLAASVAREN (*Cystopteris (filix)-fragilis*) z.in Z.Limburg; elders zz.
16. GEBOGEN BEUK(DRIEHOEK)VAREN (*Gymnocarpium dryopteris*) z.;
17. RECHTE BEUK(DRIEHOEK)VAREN (*Gymnocarpium robertianum*) zz.; plaatselijk, o.a. in Zuid-Limburg.
18. LANSVAREN (*Polystichum lonchitis*) zz.; enkele ex. in Kuinderbos.
19. STIJVE NAALDVAREN (*Polystichum aculeatum*) z.; vooral Zuid-Limburg.
20. ZACHT NAALDVAREN (*Polystichum setiferum*) zz.; Z.Limburg en NO-polder.
21. MANNETJESVAREN (*Dryopteris filix-mas*) alg.
22. BESCHUBDE MANNETJESVAREN (*Dryopteris pseudo-mas*, v.h. *Dryopteris borrieri*, nu ook: *Dr.affinis*) z.; Limb. & IJsselm.polders.
23. BREDE STEKELVAREN (*Dryopteris dilatata*) alg., behalve op kleigrond.
24. SMALLE STEKELVAREN (*Dryopteris carthusiana*) alg., behalve op kleigrond.
25. KAMVAREN (*Dryopteris cristata*) in laagveengebieden; overigens z.
26. DUBBELLOOF (*Blechnum spicant*) vrij alg. op zandgrond; ook in Kuinderbos; z. in Zuid-Limburg en duinen.
27. EIKVAREN (*Polypodium vulgare*) vrij alg., vooral in duinen; op oude muren en in knotwilgen.
28. BREDE EIKVAREN (*Polypodium interjectum*) vrij z.; vooral in duinen, rivierengebied en Zuid Limburg.
29. PILVAREN (*Pilularia globulifera*) z.; oostelijke zandgronden en Terschelling; groeit onder water of op tijdelijk drassige plaatsen.
30. GROTE KROOSVAREN (*Azolla filiculoides*) vrij alg. waterwaren in lagere gebieden.
31. KLEINE KROOSVAREN (*Azolla caroliniana*) zz.; NW.Overijssel en Oost-Friesland; watervaren.
32. VLOTVAREN (*Salvinia natans*) zz.; watervaren.

Wij houden ons zeer aanbevolen voor mededelingen uwerzijds, mocht u afwijkingen van bovenstaande gegevens weten of de komende tijd tegenkomen. Wij zullen ze dan t.z.t. publiceren.

j.j.comijs